

N:o 11.

Af herr **Richert**, *angående skrifvelse till Konungen i fråga om revision af stadgar för mogenhetsexamen.*

Studentexamen aflades tidigare, i Sverige liksom öfverallt annorstädes, vid universitetet, oaktadt en stor del af de examinerade ej hade för afsikt att ägna sig åt universitetsstudier. I stagda af år 1693 bestämdes, att för tillträde till universitetet skulle fordras såväl afgangsexamen för gymnasierna som nyssnämnda inträdesexamen. Den förra hade icke det minsta sammanhang med den senare, så att en i afgangsexamen godkänd yngling ej hade någon garanti för att bli godkänd i studentexamen, liksom det å andra sidan ej utgjorde något hinder för godkännande vid universitetet, att examinanden blifvit underkänd i ett eller annat ämne vid afgang från skolan.

Examen verkställdes af akademiadjunkter eller docenter, och på grund af den täta växlingen af examinators fick examensväsendet ej någon enhetlig och konsekvent utveckling. Då missförhållandena blefvo alltför stora, började studentfabriker uppblomma, vid hvilka undervisningen hufvudsakligen bestod i inpluggandet af examinars »frågekatekes», och i skolorna var det ständiga slitningar mellan lärare, som ville tillämpa skolstadgans föreskrifter, och lärjungar, som blott tänkte på hvad som fordrades eller brukade förekomma i studentexamen.

För att kunna genomföra de idéer, som ända från 1800-talets början trängt sig fram, rörande såväl organisation som ämnesplan och undervisningsmetoder, var det nödvändigt att befria skolan från det förtryckande inflytandet af en examen, som icke stod i organiskt sammanhang med undervisningen. Den kommitté, som behandlade skolstadgan af år 1856, framlade också ett förslag till stadga för »afgångsexamen», hvilken

Bih. till Riksd. Prot. 1908. 1 Saml. 2 Afd. 1 Band. 8 Hüft. (N:o 11.) 1

stadga trots en hel del invändningar och spådomar om bildningsnivåns sjunkande vann så mycket erkännande, att den blef grundval för den 1862 utfärdade och från 1864 tillämpade »stadga för afgangsexamen», som i sina hufvuddrag ännu gäller och så godt som oförändrad ingår i nya läroverksstadgan.

I förslag till stadga för mogenhetsexamen 30 november 1859 gafs något större inflytande åt läroverkets lärare i förhållande till censorerna, än hvad som blef fallet i Kungl. Maj:ts stadga 1862.

»De skriftliga profven skola genomses och rättas af öfversta klassens ämneslärare och därpå bedömas i hvarje ämne af 2 censorer, skolans rektor eller den han i sitt ställe utsett, samt den lärare, som granskat profven. I händelse af olika röstantal, äger den af censorerna utslagsröst, som förut blifvit utsedd därtill. Enhälligt beslut af alla lärare och censorer kan befria däraf förtjänt lärjunge från muntligt prof.»

»Efter slutad muntlig pröfning, hvilken förrättas af ämneslärarne, med rätt för censorerna att bestämma frågeområde och äfven deltaga i examinationen, bedömes examens utgång för hvarje lärjunge särskildt, af censorerna, rektor och de lärare, som examinerat. Därvid yttra sig först rektor och lärarne öfver lärjungens både under lärotiden och särskildt vid examen ådagalagda kunskaper i de ämnen, som varit föremål för pröfningen; hvarefter, med afseende såväl på lärjungens vitsordade kunskaper under lärotiden, som på hans i den skriftliga och muntliga examen ådagalagda bildning, hans mogenhet bedömes af *censorerna*, (i regel 5 stycken) och *ett lika antal* lärare, bland hvilka rektor är själfskrifven och de öfriga blifvit af de pröfvande lärarne därtill utsedde. I händelse af lika röstantal vid betygets afgifvande, tillhör utslagsrösten den bland censorerna, hvilken dessa mellan sig utsett. Totalomdömet öfver hvarje lärjunges mogenhet uttryckes med något af vitsorden: Med utmärkelse godkänd, Godkänd eller Icke godkänd.»

Censorernas verksamhet var sålunda afsedd att blifva mera positiv och deras makt mindre absolut, än stadgans bestämmelser sedan kommo att föreskrifva. Inflytandet från tyska anordningarna ligger i öppen dag. (Se nedan.)

Att censorerna fingo den makt, som stadgan tilldelade dem, berodde på universitetets obenägenhet att släppa sin dittills bestående rätt att bevilja tillträde först efter af dess representanter förrättad examen, hvilket beträffande Uppsala universitet gått så långt, att det afstyrkt flyttandet af examen till skolorna.

De i 1862 års stadga ingående bestämmelserna äro i korthet följande. Inträdesexamen till universitetet afskaffas och afgangsexamen vid

läroverket anställles emellan 15 april och 21 juni, å tid som af chefen för ecklesiastikdepartementet bestämmes.

Skriftliga examen fördelas på 3 eller 4 dagar och anställles samtidigt vid alla läroverken. Uppgifter bestämmas af chefen för ecklesiastikdepartementet. Profven äro:

- a) Uppsats på modersmålet
- b) Latinare: öfversättning till latin
Realister: öfversättning till engelska eller tyska
- c) Öfversättning till franska eller tyska
- d) Matematiskt arbete (olika uppgifter för latinare och realister).

I det matematiska profvet ingick äfven prof i fysik för realisterna.
Hjälpmedel: ordböcker och logaritmtabell.

Lärjungarnes arbeten genomses och *rättas* af *hufvudlärarne* och *bedömas* af desse och andra lärare, som kollegiet utsett. Vid olika mening afgöre rektor eller hans ställföreträdare.

Godkänd vare den som fått betyget godkänd för 1) uppsats 2) latinsk öfversättning (matematiskt arbete, real.) 3) ett af de öfriga. Sistnämnda fordran kunde bortfalla, om $\frac{2}{3}$ af klassens lärare röstade för lärjungens godkännande.

Den *mundliga* examen, som ej må utsträckas utöfver 3 dagar, anställles under ledning af en eller flere af Kungl. Maj:t förordnade censorer, hvilka hafva att rätta sig efter särskild instruktion; och böra vid examen jämväl närvara minst tre andra för insikt och oväld kände män, dem Eforus utser.

Examen omfattar: kristendom, latinska, grekiska och franska språken, matematik och fysik, historia och geografi, filosofisk propedeutik samt frivilligt: engelska och hebreiska,

för realister: kristendom, engelska och franska språken, matematik, fysik och kemi, historia och geografi samt filosofisk propedeutik.

Examen skall hafva till föremål de i läroverkets högsta klasser genomgångna lärostycken, afse att utröna *icke blott måttet* af lärjungens kunskaper i de särskilda ämnena, *utan äfven och förnämligast halten* af den bildning, han därigenom tillägnat sig.

Lärarna i högsta klassen *verkställa* den muntliga pröfning inom det omfång, som censor bestämmer; den senare äger, om han för godt finner, att i pröfningen själf deltaga.

Sedan afgifvas öfver lärjungens i *examen* ådagalagda insikter, betyg af hvarje lärare, hvarefter, med hänsyn till vitsord under lärotiden och skriftliga och muntliga pröfningens resultat, de examinerande lärarna medelst omröstning bestämma, om och i hvilken grad lärjungens

äger mogenhet; rektor har utslagsröst. Om lärjunge i *ett eller annat* ämne icke blifvit godkänd, må han dock kunna förklaras mogen, om han gjort mer än vanliga framsteg i ett eller flera andra ämnen, företrädesvis klassiska språk eller matematik (för latinare) — matematik, naturvetenskap eller lefvande språk (för realist).

De betyg, han vid flyttningen till 7:de klassen erhållit i tyska och naturalhistoria, gälla som betyg i afgangsexamen.

Finner *ensor*, att någon lärjunge, som af lärarne förklarats mogen, saknar därför erforderliga insikter, åligger det honom att underkänna dennes examen. Är det flere än en censor, bör detta omdöme delas af mer än halfva antalet för att bli gällande. Skälen till underkännandet antecknas till protokoll.

Privatister hänvisas af chefen för ecklesiastikdepartementet till något läroverk, hvarefter med dem förfares som med skolans egna lärjungar. Hafva de icke betyg för tyska och naturalhistoria från 6:te klassen, ingår examen i dessa ämnen i deras muntliga examen.

Redan här gäller för privatist stadgandet att de få undergå examen redan på hösten, medan samma tillåtelse ges endast åt den af en skolas elever, som varit berättigad att föregående vår anmäla sig till examen.

Censorstadgan af år 1864 innehåller detsamma som den nu gällande, att ledningen af examen tillkommer censorerna.

Stadgan fullständigades 1875 med föreskrift, att yngling, som icke blifvit godkänd i ett eller annat ämne men dock mogen förklarad, skulle få i vanlig ordning undergå förnyad examen i sådant ämne i sammanhang med afgangsexamen.

Redan 3 år därefter utfärdades en kungörelse, som till sina principer stod i strid med ofvanstående. Det gällde latinares komplettering i matematik, fysik och kemi för inträde vid tekniska högskolan, och Kungl. Maj:t bestämde, att pröfning skulle verkställas af lärare i 7:de klassen å tid och i ordning, som rektor i samråd med dessa lärare bestämmer, hvarpå resultatet meddelas i form af protokollsutdrag. Sålunda *en ganska viktig pröfning utan kontrol.*

Efter den nya ordningens införande börjar ett ständigt fortsatt motionerande i Riksdagen om lindring i fordringarna. Första verkan af detta var, att lärjunge på latinlinjen 1865 befriades från att läsa *grekiska*.

Alltså första begynnelsen till B-linjen, hvars kurser närmare bestämdes genom kungörelse 10 mars 1869.

Motioner vid riksdagarna 1869 och 1870 ge anledning till en skrifvelse med anhållan om revision af läroverksstadgan. Den på grund

däraf tillsatta kommittén gaf 1872 förslag till stadga för »mogenhets-examen», hvilken benämning nu föreslogs. De förändringar, som kommittén ville införa, voro i bufvudsak följande:

Censorer utses för en tid af 5 år, »på det de må känna uppfordran till planmässighet och konsekvens i utförandet af sina åligganden».

Censorerna bestämma på gemensamt möte de *skriftliga* uppgifterna. Ett öfversättningsprof bortfaller, så att profven bli: a) uppsats på modersmålet, b) öfversättning till latin; för realister (franska, tyska eller engelska), c) 2 *matematiska* uppgifter. De *fysikaliska* uppgifterna *utgå*. Af hjälpmedel tillkommer *grammatik* för öfversättningsproffen. Ej mer än *ett* prof får anställas på en och samma dag.

Befrielse från muntlig examen på grund af vitsord under lärotiden och skriftliga profven kan föreslås af minst $\frac{2}{3}$ af hans lärare och meddelas, om censorerna äro ense därom. »Detta till uppmuntran och för att få mera tid att höra de tvifvelaktiga.»

De skriftliga profven skola af censorerna granskas vid deras gemensamma möte före början af muntliga examen, för att de må få en riktigare uppfattning om lärjungarnas mogenhet — »de examinerande lärarne äga ju redan förut tillräcklig kännedom om sina lärjungars kunskaper och mogenhet, men kunna sakna förmågan att vid sitt förhör låta dessa kunskaper framlysa».

I de ämnen, som förekomma i muntliga förhöret, har rätt stor förändring föreslagits: kristendom och filosofisk propedeutik utgå och i stället tillkommer tyska och naturalhistoria, samt för B-linjen: grekiska ersättes med engelska och fysik.

Med afseende på mogenhetsbedömandet föreskrifves, att *innan* omröstningen försiggår skola betyg afgifvas öfver lärjungens insikter i *alla* öfversta klassens ämnen, således äfven *modersmålet*, kristendom och filosofisk propedeutik, fastän dessa ej i examen förekommit, och dessa betyg skola *ej uteslutande* afse de *i examen* ådagalagda kunskaperna. Vidare preciseras föreskriften om »mer än vanliga framsteg i andra ämnen», så att det skall betyda högre betyg än godkänd, och till ytterligare lättnad införas mellanbetygen: Med utmärkt beröm godkänd och Icke utan beröm godkänd.

För privatister gälla samma bestämmelser med den skärpning, att de skola förhöras i kristendom och filosofisk propedeutik samt modersmålet, hvilket här för första gången föreslås som examensämne.

Kommitténs öfriga förslag gingo dock alltför mycket emot Riksdagens uppfattning för att kunna godkännas, och med dessa föll också

förslaget till ny stadga för mogenhetsexamen. En ny kommitté fick 1874 uppdrag att komma med ett annat till sina grunder noga bestämdt förslag. Med afseende på mogenhetsexamen uttalades, att profningen i tyska och naturalhistoria till 7:de klassen skulle bortfalla, och att fordringarna i examen borde inskränkas.

Den lättnad, kommittén ansåg sig kunna föreslå, inskränkte sig till skriftliga profven och skulle bestå däruti, att *ett* översättningsprof för realisterna bortföll och likaså för latinlinjen B, medan A-linjen skulle befrias från matematiskt arbete. Grammatikor skulle tillåtas som hjälpmedel vid översättning, och tiden förlängas till 4 timmar för moderna språken. Fordringarna för matematiska arbetets godkännande sänktes, men tiden förkortades till 6 timmar för latinarna och 9 timmar för realisterna. Villkoren för godkänd skriftlig examen voro för öfrigt precis desamma som i 1862 års stadga.

Öfverensstämmelsen med 1872 års förslag är i öfriga stycken påtaglig. Utöfver detta går t. ex. bestämmelsen, att de af censorerna föreslagna examensuppgifterna skola underställas chefen för ecklesiastikdepartementet »för att motverka ensidighet», samt att censor äger att efter omständigheterna utesluta ämnen från muntliga examen. Eljes skola samtliga ämnen, »äfvén modersmålet», bli föremål för profning och lärjunge må ej befrias från muntlig examen. Kommitténs skäl emot sådan befrielse äro rätt belysande för uppfattningen om examens betydelse. »Den muntliga examen har visserligen i första rummet till uppgift att gifva censorerna tillfälle att bilda sig ett omdöme om lärjungarnas mogenhet, men den bör äfvén bereda censorerna och vittnena såsom ombud för allmänheten ett tillfälle att döma om slutresultaten af skolans verksamhet. Det skulle då utöfva ett nedslående inflytande på särskildt lärarne, i fall de bästa lärjungarne saknades; hvartill kommer, att dessa senare i de flesta fall icke skulle anse det för en uppmuntran utan snarare såsom en afsaknad att ej få vid sina kamraters sida deltaga i nämnda profning.»

Med afseende på godkännandet af examen föreslås, att underbetyg »i ett eller *högst tvenne*» ämnen må uppvägas af »mer än vanliga framsteg i ett eller flera andra», *utan att* det skall angifvas några, i hvilka framsteg skulle särskildt betonas som önskvärda.

Utsträckning af muntliga examen öfver 1 dag föreslås icke (»ehuru den kunde vara önskelig») för andra än privatister.

Någon ny stadga för afgangsexamen blef ej utfärdad, utan allt förblef vid det gamla med ett par undantag. Genom kungl. cirkuläret af 12 mars 1875 förklarades grammatikor tillåtna som hjälpmedel vid

öfversättning. Lättnad i skriftliga examen bereder kungl. kungörelsen 1 november 1878 genom att helt radikalt borttaga matematiska profvet för latinlinjen, hvarjämte samma kungörelse föreskrifver förändrad lydelse för paragrafer, som beröras af linjedelningen på latinafdelningen och naturalhistoriens fortsättande till öfversta klassens realafdelning i enlighet med 1878 års stadga.

Följande år kom ännu gällande stadga för censorer: »Censor äligger

1:o) att inhämta noggrann kännedom om de i den skriftliga afgangsexamen verkställda arbeten för att därpå vinna ledning för bedömandet af examinandernas bildning och mogenhet,

2:o) att tillse, att muntliga pröfningen å utsatt tid tager sin början, bestämma, hur lång tid examen skall upptaga etc.

3:o) att ej allenast taga i betraktande lärjungarnes i de skriftliga profven och det muntliga förhöret ådagalagda kunskaper utan ock göra skäligen afseende på de terminsbetyg, som under de närmaste föregående läsåren blifvit den vid läroverket gifna;

4:o) att, — — — infinna sig i Stockholm för att till ecklesiastikdepartementet afgifva berättelse om hvad i afseende å ej mindre den skriftliga än den muntliga afgangsexamen förekommit och befunnits vara af beskaffenhet att förtjäna en närmare uppmärksamhet eller påkalla någon åtgärd.

Följande 10-tal år utmärker sig för kampen om latinets ställning, och det enda af betydelse för mogenhetsexamen är frågan om *öfversättningsprof från latin*, hvilken så småningom arbetar sig fram och som förordas af 1882—84 års kommitté.

Kommer så 1890 års kommitté med förslag till ny stadga för afgangsexamen, först år 1891 och sedan år 1894 med vissa obetydliga förändringar, hvilket förslag i sistnämnda form utgör 1895 års *stadga för mogenhetspröfning*.

De förändringar, denna medför, till större delen föreslagna i 70 och 74 års kommittéutlåtanden, äro:

Skriftliga uppgifterna bestämmas af chefen för ecklesiastikdepartementet efter censorernas gemensamma förslag.

Ej mer än ett prof må förläggas till en och samma dag; realisternas notimmars matematiska arbete delas på 2 dagar.

Skriftliga profvens antal ökas:

Alla: 1) uppsats på modersmålet
Latinare: 2) öfversättning *från latin*

- dessutom A-linjen 3) öfversättning till tyska
 4) „ „ franska
 B-linjen 3) öfversättning till franska eller tyska
 4) matematiskt arbete
- Realister 2) öfversättning till engelska eller tyska
 3) „ „ franska
 4) ett matematiskt arbete
 5) fysikaliskt arbete

Hjälpmedel: *Grammatik förbjöds åter*; och endast vissa lexika tillätos.

I muntliga examen äge censor att utesluta för A-linjen: 2 af ämnena: filosof. propedeutik, matematik och fysik, för B-linjen 2 af ämnena: tyska, engelska, filosof. propedeutik, naturalhistoria samt för real-linjen: 2 af ämnena: tyska, filosof. propedeutik, naturalhistoria och kemi.

Uteslutningsrätten hade mött mycket motstånd, men ansågs nödvändig för vinnande af nödig tid för öfriga ämnen; både tyska och naturalhistoria hade ju tillkommit som möjliga examensämnen. Däremot hade icke modersmålet upptagits bland dessa, men läraren i detta ämne fick rösträtt vid mogenhetsbedömandet.

Villkoren för att bli förklarad mogen preciserades så, att underbetyg i uteslutbart ämne ej fordrade motsvarande öfverbetyg i annat ämne, men att sådan fordran tillkomme, om lärjunge *dessutom* blifvit underkänd i ett andra ämne.

Privatist äger ej rätt att få ämne uteslutet och kan få sin examen utsträckt öfver 2 dagar.

Kompletteringsstadgandet utvidgas, så att examen för högre betyg å samma linje eller betyg å annan linje i hvarje fall skulle afläggas i sammanhang med mogenhetspröfningen.

I sammanhang med den 1905 afgifna nya stadgan för rikets allmänna läroverk har den däri ingående stadgan för »studentexamen» rönt vissa förändringar, som nödvändiggjorts af förändrade kursplaner och framför allt valfriheten.

Examens *ändamål* angifves vara det »att utrona, huruvida lärjungarna inhämtat det mått af kunskaper, hvilket i de stadgade undervisningsplanerna är angifvet som mål för gymnasiets undervisning, samt vunnit den mogenhet, som erfordras för bedrivande af studier vid universitetet eller högre tillämpningsskola».

Beträffande skriftliga proven — uppgifterna bestämmas af öfverstyrelsen efter censorernas gemensamma förslag — inträder den förändringen, att franskt prof bortfaller och ersättes öfver hela linjen med tyskt (A-linjen har försvunnit som själfständig), realisternas matematiska

arbete inskränkes till 1 dag 6 timmars arbetstid, under det att fysikaliska ökas till 5 timmar med fordran på 2 lösta uppgifter.

»För att omdömet öfver examen måtte varda så litet som möjligt beroende af tillfälligheter och så mycket som möjligt motsvara lärjungens verkliga ståndpunkt», har kommittén ansett, att längre tid behöfves för de enskilda ämnena, samt att hänsyn skall vid betygsättandet tagas till förut ådagalagda kunskaper. Mera tid skall vinnas genom censor rätt att utesluta ämne, hvilken så formulerats, att lärjungens examen bör omfatta minst 7 ämnen. Därvid är att observera, att modersmålet är lagstadgad examensämne, samt att *filosofisk propedeutik* ej, som kommitterade föreslagit, utgått ur timplanen.

Hänsyn till det föregående skall åstadkommas genom att censor skall beredas tillfälle att taga kännedom om de 2 föregående årens skriftliga arbeten, samt därigenom, att lärares betyg, i likhet med hvad hittills varit *praxis* i de flesta skolor, skall afse ej blott muntliga examen utan äfven den skriftliga och föregående terminers arbete. För att kunna godkännas, måste lärjunge vara godkänd i minst 9 ämnen (d. v. s. *alla* ämnen, som återstå efter fullständigt bortval).

Bestämmelserna för *fyllnadspröfning* öfverensstämman mera med förhållandena före 1896, i det pröfning ej behöfver ingå i studentexamen, utan öfverlämnas åt den enskilde läraren efter plan, som i samråd med rektor uppgjorts. Läroverk, där pröfningen skall försiggå, bestämes af öfverstyrelsen. På så sätt undgår man, såsom kommittén påpekar, den oförmligheten, att censor skall yttra sig om en lärjunges mogenhet, hvilken redan blifvit mogen förklarad, eller ock utan rättighet uttala sig om betygsgrad. Fyllnadspröfning får ej afläggas mera än en gång i samma ämne och å samma linje.

För privatister gälla samma föreskrifter i tillämpliga delar. Sålunda hafva äfven de uttryckligen rättighet att komma under omröstning i samma fall som läroverkets egna lärjungar, men omröstningen försiggår endast bland de lärare, som granskat de skriftliga profven.

Muntliga examen blir strängare än hittills, i det privatisternas examen skall försiggå skild från de öfrigas, för hvar och en omfattande minst $\frac{1}{4}$ timme i hvarje ämne, och dessutom kunna utsträckas öfver 2 dagar. Intet af de i anmälan uppgifna ämnena må heller uteslutas. Genom denna utsträckning af examen anser man, »att de enskilda okontrollerade tentamina blifva obehöfliga, och sålunda hvarje misstanke om våld undvikes».

Samma olägenheter, som examens verkställande vid universitetet hade med sig hos oss, hafva också utomlands framtingat förändringar. Om England, där särskilda skol- och universitetsförhållanden äro rådande, och Förenta Staterna, som raskt genomgår gamla världens utvecklingsfaser och i obegränsad frihet bjuder exempel på alla dessa, från fritt tillträde till universitet till ganska stränga inträdespröfningar (resp. fordringar), — om dessa båda stater undantagas, kunna de examensanordningar, som våra grannland och de stora kulturländerna ha att uppvisa, rangeras in under någon af följande 4 grupper:

I. *Examen förrättas icke af elevens lärare* utan af en särskild kommission vid eller utom skolan.

(Finland, Frankrike, Holland).

I *Finland* afläggas den skriftliga delen af examen vid skolorna, den muntliga för dem, som ännu studera vid universitetet, därstädes inför akademiska lärare.

Frankrike kvarstår på det ursprungliga stadiet, examen vid universitet, med den förändring, att det är skolmän, som examinera under öfverinseende af dekanus. Förslag om flyttandet af examen till skolorna ha afvisats nästan enhälligt under antydning om det obehagliga för lärare och anstalter att behöfva utsätta sig för misstankar om partiskhet o. s. v. Fasthållandet vid det gamla sättet är också lätt förklarligt af tvenne orsaker. Dels existera en mängd konkurrerande privatskolor, hvilka gärna vilja uppvisa vackra examensresultat, dels har på grund af det stora tilloppet till ämbetsmannabanorna en ofantligt stor vikt kommit att läggas vid specialbetygen, och sålunda har det blifvit önskvärdt, att en större kontingent examinander hänvisades till en opartisk kommitté.

I *Holland* slutar den *praktiska* linjen med examen inför en kommission af läroverkslärare, hvilka bedöma såväl den skriftliga som muntliga examen. Skrifningarna försiggå samtidigt vid alla skolor, den muntliga pröfningen på en gemensam plats för hvarje provins. Examen med ett 12-tal lärjungar räcker 3 dagar, högst 3 timmar hvarje dag. I hvarje ämne fungerar en lärare som examinador och en annan som åhörande medbedömare.

II. *Examen förrättas af skolans lärare, ämnesensorer afgöra specialbetygen.*

(Danmark, Norge).

Danmark fick 1850 sin studentexamen flyttad till läroverken, och anföres som stödjande exempel i kommittéförslaget 1859 utan att dock tagas till förebild.

I Norge förlades examen först 1883 till skolorna och anordnades i hufvudsaklig öfverensstämmelse med danska förhållanden. Uppgifter för *skriftliga* profven föreläggas af undervisningsinspektionen efter förslag af utsedde skolmän. Skrifningarna äga rum samtidigt öfver hela riket, en på hvarje dag af 4 följande. De korrigeras af utsedde censorer (skolmän i aktiv tjänstgöring, som åtminstone en gång fört klass till examen), 3 för hvarje skriptum. Sedan domen fallit, afhållas muntlig examen, hvarvid examinanderna indelas i grupper, så att de 4 à 5 ämnen, som hvarje grupp skall pröfvas uti, bli förlagda med 1 eller 2 dagars mellanrum under sista läsveckan. Privatister pröfvas i alla ämnen, hvadan deras examen sträcker sig öfver en vecka mera än de öfrigas. Hvarje elev examineras nu för sig af sin lärare i närvaro af censor. Betyget bestämmes af examinerator och censorer i förening, med afgörande makt hos censor. Examen är godkänd, om lärjungen uppnått vissa bestämda vitsord. Öfver examens resultat och förhållande rörande denna i öfrigt afge censorerna rapport.

Eftersom censorerna äro aktiva skolmän, blir betygsättningen ganska konsekvent. Intresset för betyg är så stort hos allmänheten, att tidningarna publicera betygsglistorna.

III. *Examen förrättas af skolans lärare, vid bedömandet medverka en eller flere fullmäktige för andra myndigheter.*

(Tyska riket, Österrike och Ungarn).

(Anordningarna stämma väsentligen öfverens i de tre rikena, i det att förhållandena i Preussen tjänat som mönster.)

Redan 1812 förlades examen för statsskolornas lärjungar till respektive skolor, och från 1834 hänvisas äfven privatister till skolorna. Hufvuddragen af examens yttre anordning ha icke undergått någon större förändring. Den nu gällande ordningen är utgifven 1901.

Examen verkställles af en examenskommission, bestående af en kungl. »kommissar» som ordförande, rektor och de ämneslärare, som undervisa i öfversta klassen. Till kommissar förordnas alltid den medlem af provinsskolrådet (Provinzschulkollegium), som brukar handlägga ifrågavarande skolas angelägenheter. Dock står det rådet fritt att utnämna annan person till ställföreträdare, speciellt skolans rektor. I andra än statens skolor får den myndighet, som har det ekonomiska ansvaret för skolan, insätta en person i kommission med rösträtt som de andra.

Sedan lärjungarne anmält sig till examen, skola rektor och lärare, på grund af de i de båda högsta klasserna afgifna vitsorden om kunskaper, flit och uppförande, afgöra, om en lärjunge bör nekast tillträde eller få något af omdömena: »otvifvelaktigt mogen» eller »med tvekan

mogen». Dessa omdömen jämte andra uppgifter, bl. a. om tillämnad lefnadsbana, insändas till provinsskolrådet, som äger att besluta öfver tillträde till examen.

Uppgifter till skriftliga examens 4 à 5 prof bestämmas af kungl. kommissaren efter förslag af fackläraren. Lärjungarnes arbeten genomses först och bedömas af fackläraren, hvarefter de, försedda med betyg och uppgift om deras förhållande till lärjungens föregående prestationer, cirkulera bland examinatorerna. På gemensam konferens beslutas, hvilka lärjungar skola föreslås till underkännande eller befrielse från muntlig examen. Alla arbeten samt öfriga handlingar sändas därpå till kungl. kommissaren, hvilken har rätt att ändra betygen eller föranstalta ny profning i större eller mindre utsträckning.

Muntliga examen skall äga rum under de sista sex veckorna af skolåret. Härvid skola alla skolans ämneslärare vara närvarande första dagen. Examenskommissionen rådgör nu och beslutar, hvilka lärjungar skola underkännas, och hvilka på grund af sitt förhållande vid skolan kunna befrias från muntlig examen. Under gången af examen föreslår fackläraren och bestämmer kommissionen betyget öfver muntlig examen. Efter densammas slut afgifves för hvarje ämne ett sammanfattande betyg för klassarbetet, skriftliga och muntliga examen. Därefter afgöres efter bestämda föreskrifter om examinand skall godkännas eller icke. Vid alla omröstningar har kommissaren utslagsröst och äger dessutom vetorätt. Om denna begagnas hänskjutes saken till provinsskolrådet i och för profning.

Den som icke blifvit godkänd, får högst 2 gånger till försöka ny examen.

Privatister anmäla sig hos provinsskolrådet, hvilket hänvisar dem till någon skola. Har privatist tillhört skola, får han ej tillträde till examen förrän så lång tid förflutit, att han efter regelbunden uppflyttnings skulle varit berättigad att anmäla sig som skolans lärjunge.

I de skriftliga profven föreläggas privatisterna andra uppgifter än skolans egna lärjungar. Muntliga examen — från hvilken ingen kan vare sig uteslutas eller befrias — anställes skild från skolans examinanders och likaså konferensen om profningens resultat. Om någon icke blifvit godkänd, har kommissionen rättighet att bestämma, att han ej må få förnya examen förrän efter 1 år.

IV. Ingen *särskild* examen för tillträde till universitet.

(Belgien.)

De öfver alla klasser utsträckta skriftliga täfningarnas resultat antecknas noga och utgöra elevens viktigaste merit. Afgångsexamen är,

som alla andra, skriftlig. Privatister mottagas ej till pröfning. För att aflägga akademisk examen fordras godkändt betyg från alla klasser i ett gymnasium.

I följd af sin egenskap att vara en sammanslagning af tvenne examina, afgang- och inträdesexamen, fick mogenhetsexamen vid de svenska läroverken sin nuvarande gestaltning. Det blef på sätt och vis en afgangspröfning som förut, hvilken omedelbart godkändes eller underkändes af f. d. examinatore i inträdespröfningen. Ur detta historiska sammanhang förklaras det stora inflytande, som censorerna fingo på examensresultatet, och som i viss mån förringade värdet af den vunna fördelen, att lärjungarna skulle få examineras och bedömas i hvarje ämne af den, som bäst kände till dem, deras egen lärare. Denna öfverdrifvet skarpa kontroll ter sig eljes rätt märklig, om man tänker på huru andra examina, som med afseende på de rättigheter, de meddela, äro ojämförligt mycket viktigare för stat och individ än studentexamen, försiggå utan någon kontroll alls, vare sig beträffande fordringar eller uppfyllandet af dessa. Man skulle förmoda, att en universitetslärare, som haft sig anförtrodt att helt på eget ansvar bedöma kandidater eller licentiater, kunde anses värdig samna förtroende, om han något är senare komme att föra en klass upp i studentexamen. Icke kan hans omdömesgillhet ha blifvit så försämrad af den dagliga samvaron med de lärjungar, hvilkas kunskaper han blifvit satt att bedöma, att han nu mindre än förr skulle kunna betros med makt att uttala ett afgörande godkänd eller icke godkänd.

De olikartade förslag till ändring i stadgan för studentexamen, som tid efter annan framkommit, ha alla — bortsedt från sådana, som berott på förändringar i studieplanen — grundat sig på att *denna examen är för svår*, och att domen öfver examinanderna ofta *är orättvis eller ojämn*, beroende på den roll slumpen kan spela i *en så kort pröfning som den nuvarande*.

Förslagen, som afse att göra examen mindre svår, hänföra sig så godt som uteslutande till den skriftliga delen, och dock är det beträffande den muntliga delen, som svårigheterna i särskild grad hopa sig för lärjungarna i fråga om såväl förberedelse till densamma som själfva förhöret. Är det redan mycket nog, att under en följd af dagar, i den spänning, som medvetandet om examens vikt eller åtminstone de ovanliga yttre anordningarna ej kunna underlåta att framkalla, kastas mellan mer eller mindre kräfvande uppgifter, så är det oresonligt mycket,

att på *en* dag vara beredd att som ett konversationslexikon ge svar på frågor inom en mängd vidt skilda områden. Äfven under fullt normala omständigheter är det ett kraftprof, som icke hvem som helst skulle gå i land med — ja, säkerligen skulle de allra flesta efter ett par år få omdömet »icke mogen», om de försökte sin lycka om igen — hur mycket större fordringar ställer då icke profvet på den, som efter ett läsårs tröttande arbete, under trycket af det tyngande medvetandet, att slumpen kan göra, att han kuggas, skall ställas inför en för honom okänd person, i hvars händer hans öde hvilar, och hvars omdöme kommer att bestämmas af de svar, som han under så vidriga omständigheter kan prestera. Ty hur mycket det än talas om att det icke är fråga om detaljer utan förnämligast att få ett intryck af examinandens mogenhet, så kan det ej förnekas, att ett allmänintryck grundar sig på detaljer, och dessa äro ingenting annat än svar på frågor, afgifna under ytterst ogynnsamma omständigheter. Sannolikt skulle procenten kuggade stiga högst betydligt, om icke i praxis både erfarne censorer och lärare i de flesta fall toge hänsyn tiil examinandernas svåra ställning och läte saker passera, som eljes icke skulle anses förenliga med anspråk på godkänt betyg.

Att så många graverande anmärkningar kunna riktas mot examen efter alla förbättringsförsök innebär tydligen, att man i dessa försök ej tagit syfte på de egentliga grundfelen i examen. De hufvudvägar som försökts — nedsatta fordringar och valfrihet eller uteslutning — kunna knappast drifvas längre, utan att examens bestånd äfventyras. Nedsatta fordringar och en utsträckt valfrihet skulle endast draga med sig fyllnadspröfningar i oändlighet, tills studentexamen blir utan betydelse.

Ett af grundfelen i denna examen är den absoluta makt, som stadgan lagt i censors händer, och som vid närmare eftertanke och jämförelse med förhållandena vid andra långt viktigare examina måste väcka undran. Och hade denna makt i begynnelsen något sken af berättigande, i det skolorna ännu ej hade så synnerligen fast organisation, lärarna kanske brusto i bildning och förmåga på mer än ett sätt och tillsynen var skäligen klen, så har utvecklingen nu framskridit så långt, att en kontroll af denna art är absolut obehöflig. Ett officiellt bevis på att denna uppfattning länge varit rådande, är den bestämmelsen, att kompletteringspröfningarna, hvilkas rättsverkan blir allt mera vidtgående, undandragits censorskontroll.

Kunde hopandet af så många ämnen på *en* dag upphävas, skulle tvifvelsutän examen ställa sig på ett helt annat sätt. I stället för att nu fruktan för examen för mången sätter en prägel af nervös oro på

hela sista årets arbete, skulle lärjungen lugnt kunna fortsätta det dagliga arbetet tills skrifningsperioden närmade sig, hvarefter han finge successivt koncentrera sina repetitioner på det ena ämnet efter det andra. Efter avslutande skrifningar skulle den muntliga examen taga vid, på samma sätt fördelad med fria beredelsedagar under en längre tidsföljd, så att företrädesvis ett ämne åt gången skulle kunna bli föremål för repetition.

Detta skulle bli ett ordentligt samlande och demonstrerande af de kunskaper, man under skoltiden förvärfvat; sålunda icke en sträfvan blott för examens egen skull utan ett viktigt led i förberedelsen till kommande studier och lifsarbete både med afseende på arbetets innehåll och form.

1905 års stadga synes mig böra ändras på i hufvudsak följande sätt.

Till vittnen vid muntlig studentexamen förordnar öfverstyrelsen läroverkets inspektor samt två i samma stad boende, för skolan intresserade män.

Vittnena äga rätt att bestämma område, inom hvilket examen skall röra sig, att till protokollet göra anmärkningar samt att underkänna privatister.

Examen afläggas i hvarje ämne inom den termin, då undervisningen i ämnet avslutas. Under sista vårterminen hållas, med lämpliga mellantider, skriftliga examina i månaderna februari—mars och muntliga examina i april.

För privatister anordnas särskilda examina i de ämnen, i hvilka skolans elever under föregående terminer blifvit godkända.

Lärjunge, som blifvit underkänd i två eller högst tre ämnen, beviljas rättighet att under kommande hösttermin, i den ordning öfverstyrelsen bestämmer, aflägga nya examina.

Detta förslag innebär således, att skolans lärare få förtroendet att förklara dess ordinarie elever godkända, samt att kontrollen öfverflyttas från kringresande censorer till stationära vittnen. I stället för att nu de skriftliga examina koncentreras på några dagar och de muntliga på *en* dag, hvarvid eleven skall som ett konversationslexikon besvara alla frågor som kunna framställas inom de tio ämnen, som han studerat under nio år, avslutas i lugn och ro det ena ämnet efter det andra. I stället för att nu en del läroverk få vänta på censorerna till långt fram i juni, skola alla examina vara avslutade i april, och första maj, vårens och ungdomens dag, skola de hvita mössorna svingas i jubel öfver hela landet.

Mången torde invända, att förslaget är baserat på ett alltför stort förtroende till skolan och lärjungarna. Men under de 44 år, som förflutit sedan censorsinstitutionen infördes, har skolundervisningen utvecklats kvalitativt och kvantitativt, — det senare alldeles för mycket — lärarnes sociala och ekonomiska ställning har i hög grad förbättrats, och vår tids allvarliga gymnasister påminna bra litet om 1860-talets glada och sorglösa slynglar. Ynglingen känner livets skoningslösa kraf och rustar sig tidigt till kampen för tillvaron. Det reformförslag, som förra året framställdes af representanter från Stockholms gymnasier, vittnar om en storslagen och intelligent uppfattning af undervisningens betydelse. Och den insats Sveriges ungdom gjort i nykterhetsfrågan är sådan, att man kan våga hoppas att denna fråga ej skall bereda nästa generation några större bekymmer. En intelligent, målmedveten ungdom förtjänar ej att pinas med den otidsenliga och opraktiska procedur, som kännetecknar vår nuvarande mogenhetsexamen.

Jag får därför värdsamt föreslå,

att Riksdagen behagade i skrifvelse till Kungl. Maj:t hemställa om revision af stadgan för mogenhetsexamen.

Stockholm den 22 januari 1908.

I. Gust. Richert.